

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертаційну роботу
Мартинюк Оксани Анатоліївни
«Соціально-психологічні особливості етнонаціонального самоусвідомлення
української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст.»
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність представленої дослідження Мартинюк Оксани Анатоліївни зумовлена необхідністю глибшого розуміння етнонаціонального самоусвідомлення молоді, що є важливим чинником формування ідентичності та суспільних процесів. Попри значну увагу науковців до цього питання, особливо у контексті сучасності, недостатньо вивченими залишаються соціально-психологічні особливості етнонаціонального самоусвідомлення молодих людей у минулому. Особливий інтерес викликає друга половина XIX – початок XX століття, коли в українському суспільстві відбувалися масштабні трансформації, що сприяли становленню етнічної та громадянсько-політичної ідентичності. Саме цей період характеризується інтенсивним розвитком національної свідомості, що заклало основу для подальших суспільних змін. Вибір цієї історичної епохи авторка обґрунтовує численними соціально-психологічними факторами, які знайшли відображення у працях українських та зарубіжних дослідників, які були ретельно проаналізовані дисертанткою. У науковій літературі широко використовується поняття «етнонаціональна самосвідомість», що відображає стан колективної свідомості нації, однак у даному дослідженні акцент зроблено саме на понятті «етнонаціональне самоусвідомлення», яке дозволяє простежити динаміку цього процесу та його соціально-психологічні особливості.

Зв'язок наукової роботи з науковими програмами, планами, темами. Вагомість дисертаційної роботи підтверджується тим, що вона виконана в межах науково-дослідної теми відділу психології мас і спільнот Інституту соціальної та

політичної психології НАПН України «Соціально-психологічні ефекти взаємодії спільнотних ідентичностей в умовах міждержавного воєнно-політичного протистояння» (державний реєстраційний номер теми 0122U000841).

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення та висновки дисертації мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування. Для окреслення феноменологічного поля досліджуваного явища та виокремлення на теоретичному рівні змістових сторін етнонаціонального самоусвідомлення здійснено аналіз психологічної, історичної, етнологічної та соціально-філософської наукової літератури (ґрунтовно опрацьована джерельна база дослідження, що містить достатню кількість українських та зарубіжних джерел). Для досягнення мети, а саме виявлення соціально-психологічних особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст. та специфіки їхнього відображення в етнонаціональній самосвідомості сучасної української молоді, були використані відповідні для цього емпіричні методи – історико-психологічна реконструкція; контент-аналіз творів художньої та публіцистичної літератури другої половини XIX – початку XX ст. (68 джерел); експертна оцінка (до експертизи було залучено 35 науковців та 116 учителів історії); анкетування (опитано 2202 особи). Достовірність здобутих результатів забезпечується також використанням математично-статистичних методів обробки емпіричних даних – описової статистики, порівняльного, дисперсійного та факторного аналізів. Обґрунтовані наукові положення та основні результати відображено у висновках розділів та загальних висновках.

Наукова новизна дисертаційного дослідження Мартинюк О. А. полягає в обґрунтуванні категорії етнонаціонального самоусвідомлення як процесу набуття особою або спільнотою етнонаціональної самосвідомості через сприймання, розуміння і засвоєння змісту соціально-психологічних явищ; розкритті специфіки змісту етнонаціонального самоусвідомлення як

комплексного соціально-психологічного явища з точки зору історіогенетичного, функціонального, онтогенетичного, етнокомунікативного та структурного підходів; теоретичному виокремленні змістових сторін етнонаціонального самоусвідомлення української молоді у другій половині XIX – на початку XX ст., таких як дотримання етнонаціональних традицій, визнання етнонаціональної доцільності, прагнення етнонаціональної консолідації та плекання етнонаціональної самобутності; емпіричному виявленні особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст., що виявляються у розумінні важливості просвітництва, спільній організаційній активності, психосоціальному наснаженні традиціями, єднанні з людьми з оточення і залученні до простору колективного буття; окресленні змісту оцінок особливостей етнонаціонального самоусвідомлення сучасною українською молоддю.

Практичне значення роботи. Результати теоретичного та емпіричного дослідження можуть бути затребувані при розробці програм громадянського та патріотичного виховання сучасної української молоді, а також використані під час викладання соціальної психології та етнопсихології для студентів закладів вищої освіти та при розробці освітніх програм, спрямованих на зміцнення національної свідомості.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Джерельна база дослідження налічує 257 найменувань, з них – 42 англійською мовою. Загальний обсяг роботи становить 291 сторінок, з них основна частина викладена на 155 сторінках. Робота містить 10 таблиць і додатки, що розміщені на 78 сторінках.

Загальна характеристика роботи. Варто відзначити логічність викладу матеріалу та чітке структурування тексту. Методологія дослідження відповідає критеріям науковості. Зміст дисертації викладено в окремих розділах дисертації.

У першому розділі розкривається сутність етнонаціонального самоусвідомлення як соціально-психологічної категорії. Здійснений

порівняльний аналіз різних концепцій таких суміжних категорій, як етнічна самосвідомість, етнічна свідомість, етнічна ідентичність, національна самосвідомість, національна свідомість, національна ідентичність, дозволило авторці обґрунтувати психологічну доцільність використання категорії «етнонаціональне самоусвідомлення». Виразною перевагою є виокремлення та аналіз основних наукових підходів до дослідження етнонаціонального самоусвідомлення (історіогенетичний, функціональний, онтогенетичний, етнокомунікативний, структурний), окремі положення яких були використані при теоретичному обґрунтуванні змістових сторін етнонаціонального самоусвідомлення та розробці теоретичної моделі виявлення соціально-психологічних особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді досліджуваного періоду.

Другий розділ присвячений висвітленню змістового наповнення проявів таких сторін етнонаціонального самоусвідомлення як «дотримання етнонаціональних традицій», «визнання етнонаціональної доцільності», «прагнення етнонаціональної консолідації» та «плекання етнонаціональної самобутності». Показано, що складові цих змістових сторін охоплюють когнітивний, афективний і поведінковий компоненти етнонаціонального самоусвідомлення. При обґрунтуванні змісту сторін етнонаціонального самоусвідомлення заслуговує схвалення добре співвідношення цитування сучасних наукових джерел та авторських узагальнень, інтерпретацій.

У *третьому розділі* описано методологію емпіричного дослідження, його етапи і процедуру проведення. Особливу увагу дисертантка приділяє обґрунтуванню доцільності та ефективності історико-психологічної реконструкції етнонаціонального самоусвідомлення української молоді, яка жила в другій половині XIX – на початку XX ст. та проєкції її результатів на етнонаціональну самосвідомість сучасної української молоді, а також методу контент-аналізу, що був використаний при аналізуванні великої кількості художньої і публіцистичної літератури досліджуваного періоду. Важливим

авторським здобутком є те, що за допомогою факторного аналізу змісту літературних фрагментів, які були обрані експертами науковцями і учителями, вдалося зафіксувати п'ять найбільш ймовірних соціально-психологічних особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст. Ці особливості полягали в розумінні важливості просвітництва, спільній організаційній активності, психосоціальному наснаженні традиціями, єднанні з людьми з оточення та залученні до простору колективного буття. Окреслено соціально-психологічний зміст кожної з цих особливостей у контексті згаданого історичного періоду. Також імпонує підхід, використаний авторкою при проєкції історико-психологічної реконструкції особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст. на сучасний стан етнонаціональної самосвідомості української молоді, а саме оцінювання респондентами змісту кожного з фрагментів літературного тексту у контексті важливості формування етнонаціональної самосвідомості для української молоді того часу, а також для себе особисто і для всієї сучасної української молоді.

Висновки дисертації відповідають меті та поставленим завданням, повною мірою відображають головні результати теоретичної і емпіричної частини авторського дослідження.

Апробація результатів дисертації, повнота викладу основних положень, результатів. Результати дослідження було апробовано на 8 міжнародних науково-практичних конференціях. Загалом основні результати дисертації оприлюднено у 18 публікаціях, з них: 6 статей – у наукових виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України (1 стаття у співавторстві); 1 стаття – в періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва і розвитку та Європейського Союзу; 11 тез доповідей у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження містить посилання на згадані авторкою у тексті джерела інформації, при використанні ідей, розробок, концептуальних моделей дотримано положення законодавства про авторські права, надано повну та достовірну інформацію про результати наукової діяльності, а також використані методи дослідження. Вказане дозволяє зробити висновок про дотримання дисертанткою вимог академічної доброчесності. Дисертацію написано державною мовою з дотриманням вимог наукового стилю й оформлено відповідно до нормативних вимог і стандартів. Положення, висновки та пропозиції, представлені в науковій праці, характеризується логічною впорядкованістю, аргументованістю та повнотою охоплення предмета дослідження.

Зауваження та дискусійні положення дисертації. Схвально оцінюючи науковий доробок Мартинюк О.М., варто висловити окремі зауваження і побажання:

1. Попри те, що в теоретичній та емпіричній частині дисертації (с. 57-59, с. 217, с. 228, с. 237) афективний компонент етнонаціонального самоусвідомлення авторкою визначається як *емоції, почуття*, які відображають ставлення до етнонаціональних явищ та до своєї нації, розглядаючи таку змістовну сторону етнонаціонального самоусвідомлення як «Визнання етнонаціональної доцільності» (Табл. 2) до афективного компоненту віднесено *сенсожиттєві орієнтації, осмислені етнонаціональні інтереси, осмислені етнонаціональні потреби*. Афективний компонент етнонаціонального самоусвідомлення справді може прояснити мотивацію поведінки етнонаціонального характеру, однак виокремлення мотивації саме як складової афективного компоненту, що відображено у авторській теоретичній моделі етнонаціонального самоусвідомлення (Табл. 1) не достатньо обґрунтовано у тексті дисертації.
2. Загалом позитивно оцінюючи намагання дисертантки максимально різнобічно підійти до проектування результатів історико-психологічної

реконструкції на етнонаціональну самосвідомість сучасної української молоді (п. 3.3), варто наголосити, що враховуючи суттєву незбалансованість за обсягом груп за статтю (85,4% жінок, 14,6% чоловіків) і віком (90,5% – особи віком 17-22 роки, 9,5% – особи віком 23-44 роки), виявлені у дисертації статеві та вікові відмінності етнонаціонального самоусвідомлення сучасної молоді (с. 162-163) навряд чи можна віднести до результатів, що відображають властивості генеральної сукупності. Відтак, висновки, зроблені авторкою у дисертаційній роботі щодо вікових та статевих відмінностей етнонаціонального самоусвідомлення сучасної молоді потребують додаткового підтвердження шляхом проведення відповідних досліджень.

3. В дисертації авторка констатує, що за результатами емпіричного дослідження «така сторона етнонаціонального самоусвідомлення, як «плекання етнонаціональної самобутності» не набула достатньо чіткого втілення в змісті виявлених особливостей етнонаціонального самоусвідомлення» (с. 173, 2-й абзац). Цей результат вимагає авторського пояснення/інтерпретації, що могло б покращити розуміння соціально-психологічних особливостей етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст.
4. Вважаємо, що дослідження значно виграло б, якби авторкою було акцентовано більше уваги на можливостях практичного застосування отриманих результатів. Враховуючи актуальність розробки сучасних підходів до національно-патріотичного виховання молоді, запропоновані дисертанткою конкретні практичні рекомендації щодо формування й актуалізації етнонаціонального самоусвідомлення української молоді, могли б мати неабияку суспільно-практичну цінність.

Вказані зауваження і рекомендації не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Загальний висновок. Дисертація Мартинюк О.А. на тему «Соціально-психологічні особливості етнонаціонального самоусвідомлення української молоді в другій половині XIX – на початку XX ст.» є оригінальним, самостійним дослідженням за актуальною тематикою, результати якого мають виразну наукову новизну і вагоме практичне значення.

Дисертація відповідає спеціальності 053 – Психологія, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України №759 від 31.01.2019) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України №341 від 21 березня 2022 року та №502 від 19 травня 2023 року), а її авторка, Мартинюк Оксана Анатоліївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія (галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки).

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професорка кафедри психології
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Інга ПЕТРОВСЬКА

Підпис проф. Інги ПЕТРОВСЬКОЇ засвідчую
Вчений секретар
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
доцент

Ольга ГРАБОВЕЦЬКА